

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ ПЕДАГОГІКИ УСПІХУ

М. В. Андреев

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
провулок Ш. Руставелі, 7, Харків, Україна, 61001
f7075371@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5641-8519>

В. М. Маркова

Інженерно-педагогічна академія,
вулиця Університетська, 16, Харків, Україна, 61003
wlada.markova2017@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1594-0364>

У статті розглядається проблема формування професійної культури вчителя, здатного здійснювати навчально-виховний процес у закладі загальної середньої освіти на високому якісному рівні в контексті реалізації принципів педагогіки успіху. Авторами з'ясовано сутність поняття «педагогічна культура» та обґрунтовано її вплив на успішність професійної діяльності вчителя. На основі узагальнення наукових напрацювань класичної педагогіки та сучасних учених розглядаються критерії і показники професіоналізму успішного педагога, оцінювання його професійної компетентності, як умови становлення і розвитку педагога-майстра, як складової змісту педагогічної культури. Спираючись на наукові узагальнення та результати емпіричних досліджень, виокремлено суттєві ознаки особистісно-орієнтованої педагогічної культури, показано вплив окремих компонентів індивідуальної педагогічної культури на професійну підготовку вчителя, названі складові рівня педагогічної культури вчителя, схарактеризовано педагогічне спілкування як система взаємодії вчителя і учнів у структурі професійної культури.

У ході анкетування й опитування експертів та вчителів закладів загальної середньої освіти було встановлено суттєвий зв'язок між рівнем культури педагога й успішністю його професійної діяльності за визначеними критеріями з використанням таблиці сполучення і коефіцієнта кореляції Пірсона.

Ключові слова: професійна культура, педагогічний успіх, вчитель, учень, батьки, педагогічне спілкування, освіта, виховання, компетентність, педагогічна майстерність, особа, психологія, поведінка, діяльність.

М. В. Андреев

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, провулок Ш. Руставелі, 7, Харків, Україна, 61001

В. М. Маркова

Інженерно-педагогічна академія, вулиця Університетська, 16, Харків, Україна, 61003

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТЕ ТРЕБОВАНИЙ ПЕДАГОГИКИ УСПЕХА

В статье рассматривается проблема формирования профессиональной культуры учителя, способного осуществлять учебно-воспитательный процесс в заведении общего среднего образования на высоком качественном уровне в контексте реализации принципов педагогики успеха. Авторами установлено сущность понятия «педагогическая культура» и обосновано ее влияние на успешность профессиональной деятельности учителя. На основе обобщения научных работ классической педагогики и современных ученых рассматриваются критерии и показатели профессионализма успешного педагога, оценка его профессиональной компетентности, как условия становления и развития педагога-мастера, как составляющей содержания педагогической культуры. Опираясь на научные обобщения и результаты эмпирических исследований, выделены существенные признаки личностно-ориентированной педагогической культуры, показано влияние отдельных компонентов индивидуальной педагогической культуры на профессиональ-

ную подготовку учителя, названные составляющие уровня педагогической культуры учителя, охарактеризованы педагогическое общение как система взаимодействия учителя и учащихся в структуре профессиональной культуры.

В ходе анкетирования, опроса экспертов и учителей учреждений общего среднего образования была установлена существенная связь между уровнем культуры педагога и успешностью его профессиональной деятельности по определенным критериям с использованием таблицы сообщения и коэффициента корреляции Пирсона.

Ключевые слова: профессиональная культура, педагогический успех, учитель, ученик, родители, педагогическое общение, образование, воспитание, компетентность, педагогическое мастерство, личность, психология, поведение, деятельность.

M. V. Andrieiev

Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy»
Kharkiv Regional Council, 7 Lane Rustaveli, Kharkiv, Ukraine, 61001

V. M. Markova

Engineering and Pedagogical Academy, 16 Universitetskaya Street, Kharkiv, Ukraine,

FORMATION OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL CULTURE IN THE CONTEXT OF PEDAGOGY OF SUCCESS

The article deals with the problem of forming the professional culture of a teacher, capable of carrying out the educational process in the establishment of secondary education at a high quality level in the context of the implementation of the principles of pedagogy of success. The authors have found out the essence of the concept "pedagogical culture" and have justified its influence on the success of teacher's professional activity. On the basis of the best practices of classical pedagogy and the researches of modern scientists, the criteria and indicators of professionalism of the successful teacher are emphasized distinguished. Moreover, the evaluation of his/her professional competence are considered, as a condition of becoming and development of teacher-master and as a component of the content of pedagogical culture. Based on the scientific generalizations and the results of empirical researches, the main features of personality-oriented pedagogical culture are distinguished. The influence of individual pedagogical culture's components on the teacher's education are indicated. In this article, the components of the level of pedagogical culture of the teacher are represented.

The results of the profile and questionnaire of the expert teachers of the establishments of secondary education give opportunity to determine an important connection between the level of teacher's culture and the success of his/her professional activity. This connection has been demonstrated according to distinguishing criteria using the table of combination and Pearson's correlation coefficient.

Key words: professional culture, pedagogical success, teacher, student, parents, pedagogical communication, education, training, competence, pedagogical skill, personality, psychology, behaviour, activity.

Постановка проблеми (Introduction). Навчально-виховний процес, що здійснює сучасна школа – це взаємодія двох основних його складових: навчання та учіння.

Суб'єкти цього процесу (вчителі та учні) спільно вирішують складні завдання, спрямовані на досягнення відповідної мети. Як засвідчує педагогічна практика, успіху, зазвичай, досягають педагоги, які працюють творчо, нестандартно підходять до вирішення педагогічних проблем. Такий вчитель – не лише носій знань для учнів, а, насамперед, яскрава особистість, з якою можна плідно спілкуватися, порадитись з будь-якої життєвої проблеми, має серйозний вплив на розвиток та виховання дітей. А результативність роботи вчителя залежить від рівня його професійної культури.

Методи досліджень (Methods). Для вирішення мети нашого дослідження були використані: теоретичні методи дослідження: аналіз довідкової, філософської, психолого-педаго-

гічної та навчально-методичної літератури та узагальнення з метою з'ясування понятійного апарату та характеристики взаємозв'язку професійної культури з фаховою діяльністю педагога ЗЗСО; емпіричні: прогностичні (експертна оцінка, узагальнення незалежних характеристик); діагностичні (бесіда, анкетування, діагностування) з метою визначення критеріїв та показників педагогічної культури у контексті її успішної реалізації в педагогічній діяльності вчителів ЗЗСО.

Формування мети статті (Objective) – розкрити сутність поняття «педагогічна культура» та з'ясувати її вплив на успішність професійної діяльності педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Results). Практика переконує, що у педагогічній діяльності особисті якості педагога є надзвичайно важливим фактором його професійної успішності, ефективності в обраній соціальній ролі. Риси характеру, інтереси, пере-

конання, зовнішній вигляд, манера вдягатися, розмовляти, слухати – все це не просто ознаки особистої культури педагога, а критерії й показники його професіоналізму як вихователя і його професійної майстерності.

Вивчення біографій видатних педагогів Я. Коменського, К. Ушинського, П.Блонського, А. Макаренка, В. Сухомлинського доводить, що їхня загальна культура, що виявлялася у високій відповідальності, інтелігентності, почутті обов'язку і відповідальності, служила основою зародження гуманістичних ідей, котрі прорвали замкнуте коло звичних педагогічних уявлень і піднесли їх на новий рівень розвитку.

У філософській літературі одні автори включають у сферу культури саму діяльність, інші – її технологічну основу, тобто сукупність засобів і механізмів, завдяки яким мотивується діяльність людини. Не дивлячись на розбіжність у підходах до розгляду категорії „культура”, загальним для них є визначення культури як цілісного явища, центральною ланкою якого є людина як суб'єкт культурного розвитку діяльності. „Культура (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) – сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності” [1].

Але не все, що створено людиною представляє собою культуру. Поняття „культура” у самому широкому сенсі виявляє якісну характеристику того, наскільки конкретні люди зуміли піднятися над своєю натуральною біологічною природою, розвинувши іншу – соціальну. З того, що створила людина, культурою є лише те, що спрямоване на саморозвиток і самовдосконалення.

Відповідно, культура фахівця – це його здатність до розвитку і вдосконалення своїх творчих здібностей у вирішенні нестандартних завдань при здійсненні професійної діяльності. Педагогічна культура – це ще більш об'ємне, багатаспектне поняття, що охоплює різні сторони особистісних проявів і діяльності вчителя.

Ми підтримуємо точку зору В.Гриньової, яка відзначає, що педагогічна культура вчителя допомагає адекватно впливати на учня з метою формування його всебічно розвинутої особистості [2].

Культура передбачає сформованість у педагога певних соціальних установок, необхідних для того, «щоб він ставився до вихованців як до мети, а не як до засобу вирішення педагогічних завдань» [3, с.79].

Професійна компетентність педагога, як умова становлення і розвитку його педагогічної майстерності, складає зміст педагогічної культури. Вивчати педагогічну культуру можна з різних позицій:

- як систему цінностей – регуляторів педагогічної діяльності (аксеологічний підхід);
- як передумову, мету, спосіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній (діяльнісний підхід);
- як концентрований прояв особистості педагога (особистісний підхід).

Ми розглядаємо феномен «професійна культура вчителя» на основі діялісного підходу в оцінці його професіоналізму.

Отже, правомірно вважати, що педагогічна культура – це частина загальнолюдської, в якій з найбільшою повнотою виявились духовні і матеріальні цінності освіти та виховання, а також способи творчої діяльності, які необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості, здійснення освітньо-виховних процесів.

Особистісно орієнтована освіта передбачає гуманістичний тип педагогічної культури, в основі якого лежить цілісне уявлення про педагогічну діяльність, де головна цінність – особистість дитини.

Зараз відбувається поворот сфери освіти до людини, консолідований пошук учених і педагогів-практиків щодо виявлення оптимального особистісно-орієнтованого змісту освіти і технологій навчання, як основу формування гуманістичної педагогічної культури XXI століття.

Дослідники виокремлюють низку суттєвих показників особистісно-орієнтованої педагогічної культури:

- гуманістична позиція вчителя по відношенню до дітей;
- психолого-педагогічна компетентність і розвиток педагогічного мислення, здатність вирішувати проблеми, які виникають з позиції учня;
- освіченість в сфері свого предмету, вміння працювати зі змістом і технологіями навчання;
- досвід творчої діяльності, вміння обґрунтовувати особисту педагогічну діяльність як особистісно орієнтовану систему;
- культура професійної поведінки, способи саморозвитку, вміння саморегулювати особисту діяльність, готовність спілкуватися з учнями [4].

Розвинутість усіх або окремих компонентів індивідуальної педагогічної культури

ри суттєво впливає на професійну поведінку вчителя, що відрізняється рівновагою і теоретичною обґрунтованістю особистої позиції, системністю педагогічної діяльності, варіативністю рішень, які приймаються у складних ситуаціях і, як наслідок, високою результативністю роботи. Очевидно, що професійна поведінка вчителя – це практичне втілення його педагогічної культури.

Нами було проведено емпіричне дослідження у якому взяло участь 117 учителів ЗЗСО м. Харкова та Харківської області стосовно виявлення показників педагогічної культури педагога.

Вчитель, який має високий рівень педагогічної культури:

- любить дітей, захищає їхні права і інтереси, піклується про їхнє здоров'я і самопочуття, виявляє доброту і повагу до кожного учня незалежно від успіхів у навчанні, користується авторитетом серед дітей і батьків (90,4%);
- розуміє психологію учня, застосовує розумні вимоги до організації навчання і виховання, вміє аналізувати освітню ситуацію, причини неадекватної поведінки дітей, спроможний приймати обґрунтовані рішення, передбачати їх соціальні наслідки (88,1%);
- цікавиться наукою, володіє глибокими і різносторонніми знаннями з предмету, вміє самостійно вибирати і розробляти

оригінальні технології й індивідуальні програми навчання, викликає в учнів інтерес до навчання, добивається позитивних результатів у навчанні й розвитку дітей (80,2%);

- творчо підходить до навчання і виховання, має індивідуальний педагогічний стиль (76,8%);
- у всіх ситуаціях педагогічної взаємодії виявляє високу культуру поведінки, здатний до морально-вольової саморегуляції, є взірцем культурної людини (62%).

Крім того, ми залучили 42 керівників закладів та вчителів вищої категорії ЗЗСО до експертної оцінки професійно-педагогічної культури та успішності педагогічної діяльності вчителів за виокремленими критеріями. Було встановлено суттєвий зв'язок між притаманністю вчителю характеристик певного рівня культури й успішністю його професійної діяльності.

Коефіцієнт кореляції Пірсона, який обчислювався за спеціальною формулою, склав 0,59 (див. формулу 1):

$$Y = \frac{BC - AD}{\sqrt{(A+B) \cdot (C+D) \cdot (F+C) \cdot (E+D)}} \quad (1)$$

Обчислення здійснювались на основі даних складеної таблиці сполучення (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Характеристика рівня професійної культури й успішності професійної діяльності

Ознака Y	Ознака X		Усього
	A	B	
	C	D	C+D
Разом	A+C	B+D	N

Успішність професійної діяльності вчителів ЗЗСО оцінювалось за такими критеріями:

1. Якість освітньої діяльності (% успішності учнів: співвідношення з якісною успішністю й іншими).

2. Кваліметричні характеристики педагогічної діяльності та особистісних якостей учителя адміністрацією і колегами за бальною системою від 0 до 10.

3. Стосунки педагога з учнями, колегами і батьками (відсутність конфліктів, характеристика спілкування, форми взаємодії, результативність співпраці).

З'ясовано, що особливе місце в структурі складових педагогічної культури, а отже, й пе-

дагогічної майстерності належить культурі педагогічного спілкування.

Педагогічне спілкування визначається в психології як система взаємодії вчителя і учнів, змістом якої є обмін інформацією, організація стосунків, а також сприймання вчителем учнів і „трансляція” їм своєї особистості [5]. Організуючи діяльність учнів, створюючи умови для розвитку мотивації навчання, педагог вступає в безпосередній контакт, взаємодію з учнями. У процесі спілкування відбуваються міжособистісні взаємовпливи як у вербальній, так і невербальній формі. Значне місце в цьому процесі посідає взаємопізнання вчителя й учнів. Адже, від того, яким учитель уявляє учня,

значною мірою залежить зміст і форма його виховних впливів, а, головне, - їх результат.

Підґрунтям педагогічної культури і культури педагогічного спілкування є не тільки загальні моральні цінності, а й глибоке розуміння вихователем внутрішніх, психологічних закономірностей розвитку дитячої особистості. Якщо вчитель націлений на досягнення високих результатів у своїй професійній діяльності, він забов'язаний враховувати природу дитини. А природа дитини має особливість копіювати як різні життєві ситуації, так і вдавати конкретних людей.

Спираючись на багатий власний педагогічний досвід і тонке розуміння дитинства,

В. Сухомлинський сформулював низку, на перший погляд – простих і очевидних, а насправді – визначальних, базових вимог до спілкування вихователя, вчителя: ніколи нікому не жаліться на дітей; не виставляти для публічного обговорення дитячі поступки; берегти дитячі таємниці.

Яскравим прикладом незавершеності переходу на нові пріоритети у суб'єкт – суб'єктної взаємодії вчителя і учнів є зміст їх взаємовідносин на як рівні спілкування так і співпраці, що засвідчує аналіз звернень учнів до викладачів у ЗЗСО.

Таблиця 2

Зміст звернень учнів до вчителів

Характер звернень	Частота звернень (%)			
	Часто	Періодично	Інколи	Ніколи
З питань навчальної діяльності	80,9	18,8	0,3	0
З організаційних питань	56	26,1	10,1	7,8
З питань позаурочної роботи	55,5	26,6	12	5,9
З правових питань	49,2	30,3	14,2	6,3
З виховної роботи	47,7	30	20,3	2
З питань взаємовідносин з іншими	40,5	31,4	21,3	6,8
З особистих питань	25,5	37,4	24,2	12,9
З питань саморозвитку та самовдосконалення	14,4	38,6	26,9	20,1

Із таблиці бачимо, що питання особистісної взаємодії не є серед пріоритетних для вчителів і учнів, а, відповідно, поле для розвитку педагогіки успіху є обмеженим.

До критеріїв педагогічної культури ми відносимо й ресурсозберігаючу професійну поведінку і стилістику діяльності, яка регулюється на рівні особистості.

Зважаючи на практичний досвід навчання і виховання, а також теоретичні обґрунтування цінностей освіти, пануюча педагогічна культура в ЗЗСО завжди обумовлена особливостями стану суспільства. Разом з тим не можна недооцінювати й той факт, що розвиток педагогічної культури багато в чому залежить від самого вчителя. Його треба розглядати не тільки як носія, але і як творця нових зразків педагогічної діяльності, а, значить, і культури. Такий підхід до особистості вчителя має особливу значущість. З одного боку, діяльність вчителя як суб'єкта педагогічної культури обумовлена особливостями ситуації в освіті, але, з іншого, - він сам може виступа-

ти у якості активної сили, здатної впливати на зміни в ній. Важливо, щоб ці зміни мали якісно новий сенс, зміст і результат у структурі професійної культури.

Отже, особистісні якості вчителя далеко не на останньому місці. А якими вони повинні бути з точки зору учнів? Якщо раніше учні цінували у вчителя уміння пояснити матеріал, знання предмету тощо, то тепер на вершині результатів такі якості як доброта (86,4%), вміння зрозуміти (79,9%), надати підтримку і допомогу (71%). Сьогодні спостерігається тяжіння сучасних школярів до людей, які розуміють їхній внутрішній світ, почуття, прислухаються до їхньої думки, співчують, співпрацюють з ними.

Однак, реалії сучасної школи далеко не завжди співпадають з очікуваннями дитини. Не часто фігура вчителя викликає позитивні емоції. Це відбувається тому, що, як правило, педагоги самі є ініціаторами ситуативних конфліктів, нехтують віковими й особистісними інтересами учнів, позбавляють права на само-

стійну позицію тощо, що підтверджується результатами бесід з учнями і вчителями.

Реалізація вчителя як гуманної, духовної і творчої особистості, що вільно обирає засоби педагогічної діяльності, багато в чому залежить від середовища школи, морального клімату в ній, інноваційних процесів, що відбуваються в організації і змісті освіти.

Вважаємо, що основним полігоном розвитку педагогічної культури вчителя є сама школа, яка оновлюється, процес її руху до нового якісного стану, в ході якого відбувається вияв й осмислення фундаментальних потреб і культурного сенсу освітньої діяльності.

Висновок. Призначення сучасної школи – це не просто передача учням певного об'єму

знань в межах заданого змісту. Дуже важливо, як учень ставиться до себе, до іншого, до суспільства і його життєвих цінностей.

У значній мірі освіченість дитини, моральні якості, здатність реалізувати себе в умовах, що змінюються, залежить від людей, які її оточують, навчають, виховують, зокрема і вчителя. А результативність й успішність професійної діяльності вчителя залежить від наявності, або відсутності у нього педагогічної культури.

Діяльність вчителя „ ... не можна вважати успішною, якщо при високому рівні професійних знань та вмінь у нього не сформована культура. Звідси логічно випливає єдність професійної підготовки та загальнокультурної компетентності” [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 750 с.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). Харків : Основа, 2008. 300 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади : навч.-метод. посібник. Київ : Либідь, 2003. Кн. 2. 341 с.
4. Нечепоренко Л. С., Пономарьова Г. Ф., Подоляк Я. В. Сучасна педагогіка : навч.-метод. посібник. Харків, 2007. 216 с.
5. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник. Київ : Слово, 2013. 608 с.

REFERENCES:

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyy pedahohichnyy slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary] 750 p. [in Ukrainian].
2. Hrynova, V. (2008). *Formuvannya pedahohichnoyi kultury maybutnoho vchytelya (teoretychnyy ta metodychnyy aspekty)*. [Forming pedagogical culture of a future teacher (theoretical and methodological aspects)]. 300 p. [in Ukrainian].
3. Bekh, I. (2003). *Vikhovannya osobystosti: posibnyk* [Education a personality. Personality-oriented approach: scientific and practical foundations] 216 p. [in Ukrainian].
4. Necheporenko, L. & Ponomarova, H. & Podolyak, Y. (2007). *Suchasna pedahohika: posibnyk* [Modern pedagogy: education and methodical manual] 216 p. [in Ukrainian].
5. Terletska, L., (2003). *Vikova psikhohohiya i psikhohodiahnostyka: pidruchnyk* [Age psychology and psychodiagnosis: textbook] 608 p. [in Ukrainian].